

מבוא לשער הדוכסוסטוס

א

כמה עורות יש בעור

העור, מורכב מג' עורות, אחד הנקרא כיום ליצה, הוא הקרום המבדיל בין השיער לעור, השני, הוא העור (כיום נקרא הקלף) השלישי, הוא הקרום המבדיל בין העור לבשר (כיום מתייחסים אליו כעור הדוכסוסטוס). הליצה הוא קרום יותר עבה מקרום הנקרא דוכסוסטוס, ואם הליצה הוא למשל רביעית העור הרי הקרום הנקרא דוכסוסטוס כמעט החצי משיעור הליצה והוא כשמינית העור, העור בין הליצה לקרום הדוכסוסטוס הוא עור הקלף.

בספר מאיל המלאים הגדיר את העורות, את הליצה העור העליון, הויבער הויט, והעור האמצעי (הקלף) די הויט, וקרום הדוכסוסטוס נקרא פעטע הויט.

בעיית הקלף לתפילין

בתפילין של ראש הקלף צריך להיות דק שאם יהיה עבה לא יוכלו להכניסו לבתים. ובפרט בתפילין מעור גסות שהחללים הם צרים, ולפעמים ע"י שדוחק את הקלף לפנים גורם שהאותיות יפסלו מרוב הדחק. ואפילו כשאין נפסל בהנחה הרבה פעמים שרוצה לבדוק התפילין א"א להוציא את הפרשיות, וקרוב הדבר שיפסל ע"י קרע באות.

לגרד הרבה מצד הבשר לא מקובל היות ואם יגרד הרבה מעורר סיכון מצד שלא יהיה נח לכתיבה ויש חשש שיפגם הקטיפה, וגם אם יגרד יותר מדי יהיו ניכרים שרשי השער (ולפעמים משתנה צורת האות בנקודה הנכסת לד' וגראית

כה', או שנראה כרגל היר"ד ויש חשש של כתב ע"ג כתב. ועוד יבואר אי"ה אם יש לפסול מחמת זה ואם זה בגדר שאלה), לכן יש שמגרדים הרבה מצד השער, ויש להסתפק אם לא נקלף כל הקלף שנתקבל הלכה למשה מסיני כמו שיתבאר אי"ה לקמן. וכן יש גם שבעיקרון מיצרים קלף לכן שמגרדים הרבה מצד השער, ויכול להיות שע"י קילוף הרבה מצד השיער נאבד שם קלף מהעור.

האם יש עוד עורות חוץ מג' העורות וקודם שנבאר את ההגדרה עפ"י ההלכה מה נקרא קלף ומה נקרא דוכסוסטוס, צריך להקדים שמאד קשה להגדיר כמה מורידים אחר קליפת קרום הדוכסוסטוס, אם מורידים חצי מהעור או פחות או יותר, רק שזה ודאי שלחלק התחתית של העור הסמוך לליצה הם משתדלים לא להגיע.

בקליפת הליצה בשליל בדרך כלל אחר הורדת השער, הליצה חלקה ואין צורך לגרד עוד, רק שבעורות עיזים אחר הורדת השערות מהעור, העור מחוספס ויש בו בליטות ושקיעות וע"י הורדת הקרום הדק מהליצה נשאר ליצה חלקה.

בקרום הדוכסוסטוס כשמורידים את הבשר מהעור החלק הפנימי שלצד הבשר הוא מחוספס, וע"י הליטוש יכול להשאיר קרום דק של דוכסוסטוס שאינו מחוספס.

ב

האם יש צורך לדעת

את העורות מה הם

יש לברר מהו הקלף שנאמר להלכה למשה מסיני אם הכוונה לקליפה הדקה,

שיטת הרמב"ם ביד החזקה

והרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין הלכה ז', ובתשובות פאר הדור סימן י"ט וס"ז האריך (רק שדבריו סותרים והאריכו כבר הראשונים מה שיטת הרמב"ם ואם נפל טעות דפוס בספר היד).

וזה לשונו בפ"א מהלכות תפילין הלכה ז' ואם לקחו העור אחר שהעבירו שערו וחילקו אותו בעוביו לשניים כמו שהעבדנין עושין עד שיהיו שני עורות, אחד דק הוא שממול השיער, ואחד עבה והוא שממול הבשר, ע"כ. הרי שחילק את העור לב' חלקים אחד דק ואחד עבה הסמוך לשיער הוא הקלף והעבה הסמוך לבשר הוא הדוכסוסטוס.

בפאר הדור סימן ס"ז כתב הרמב"ם וזה לשונו, וחלקו אותו בעביו לב' כמו שהעבדנים עושין והוציא ממנו החלק הדק, והוא הקש"ט בלשון ערב שמצד שיער הבהמה, ועבדו אותו ג"כ עיבוד טוב מליח וקמח ועפיץ נקרא דוכסוסטוס. והחלק השני היותר עבה שעושין ממנו הרק כשעובדין אותו ג"כ עיבוד טוב מליח וקמח נקרא קלף.

ג"כ יחס לעור רק ב' עורות אחד דק ואחד עבה רק שמה שקרא ביד החזקה קלף ז"א סמוך לשיער כתב בפאר הדור שזה דוכסוסטוס, והעבה שליד הבשר קורא קלף וביד החזקה קורא לזה דוכסוסטוס. ורוב הראשונים נקטו שיטת הרמב"ם הוא כמובא בתשובות פאר הדור.

ג

מקום הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס לשיטת הרמב"ם בפאר הדור

שבת ע"ט ע"ב, מנחות ל"ב ע"א, ת"ש הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף, ומזוזה על הדוכסוסטוס, קלף במקום בשר, דוכסוסטוס במקום שיער. וכתב הרמב"ם בתשובות סימן ס"ח וסימן י"ט, ואין

זאת אומרת המחוספסת או לכל הליצה, או שמא גם חלק מהעור עצמו נקרא קלף, וצריך לברר כמה מהעור נקרא קלף וכמה נקרא דוכסוסטוס.

וכן בדוכסוסטוס צריך לברר מה נקרא הדוכסוסטוס, אם הקליפה הפנימית שלצד הבשר כשהוא צד הכתיבה המחוספסת הוא הדוכסוסטוס. והקרום החלק הנשאר בטל לקלף, או שצריך להוריד גם את הקרום החלק ושמא גם מהעור עצמו צריך לגרד וצריך לברר כמה צריך לגרד, כי שמא העור האמצעי הוא ג"כ מורכב ע"י ב' עורות וא' מהם הוא קלף וא' מהם הוא דוכסוסטוס.

ובפרט אלו שכותבים על גויל שהוא העור השלם המורכב מקלף ודוכסוסטוס וכותבים לצד השיער צריכים לברר מהו הדוכסוסטוס, שאם יורידו את הדוכסוסטוס יתבטל מזה שם גויל ולהרבה פוסקים נפסל הספר תורה אם נכתב בצד השיער.

הגדרת הקלף והדוכסוסטוס בהלכה

בש"ע או"ח סימן ל"ב סעיף ז', פסק המחבר הלכה למשה מסיני תפילין על הקלף, ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל, כותבין על הקלף במקום בשר ואם שינה פסול. מהו קלף ומהו דוכסוסטוס, העור בשעת עיבודו חולקין אותו לשניים, וחלק החיצון שהוא לצד השיער נקרא קלף והפנימי הדבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס. ולפי זה כי אמרינן כותבין על הקלף במקום בשר היינו במקום היותר קרוב לבשר דהיינו במקום חבורו כשהוא דבוק לדוכסוסטוס.

מבואר מדברי המחבר שהעור מורכב מב' עורות ובתוך העור נחלק חלק אחד לקלף ואחד לדוכסוסטוס ולא הגדיר איזה חלק העור הוא הקלף רק שסימן שהעור הסמוך לשיער הוא הקלף.

פסול לדבריהם, וכשר לדבריהם פסול לשטתנו וה' הטוב יכפר ורחמנא לבא בעי.

ד

איך מפרידים כיום את הקלף

בשור"ע או"ח סימן ל"ב ס"ז כתב המחבר וקלפים שלנו שאין חולקים אותם יש להם דין קלף. וכותבים עליהם לצד בשר, שמה שמגררים קליפתו העליונה שבמקום שיער אינו אלא מה שצריך לתקנו ולהחליקו, ואפילו אם היו חולקים העור לשניים היה צריך לגרר ממנו כר, ומצד הבשר גוררים הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף.

משמע מהמחבר שמצד החיצון יגרד כמה שהוא רק כדי להחליקו ולא יותר, ובצד הבשר יגרד הרבה ולא ביאר כמה יגרד בכדי להגיע לקלף.

מדוע אסור לגרד הרבה בחלק החיצון
בזמן הראשונים נתעוררה הבעיה של הקילוף בעור בצד השיער, וזה לשון התוס' שבת ע"ט ע"ב ד"ה קלף. וקלפים שלנו יש להם דין קלף וכותבים עליהם ס"ת תפילין ומוזות לצד הבשר, ודלא כאומר שקלפים שלנו הם דוכסוטוס לפי שמגררין האומנין המתקנים אותן קליפתן העליונה ונשאר דוכסוטוס, דא"כ היאך כותבין עליהם תפילין דמסקינן הכא תפילין דוקא על הקלף.

מבאר שיש מהראשונים שרצו לומר שע"י שמתקנים את קליפתן החיצונית נאבד מהעור שם קלף וחל על העור שם דוכסוטוס, ותוס' לא ביארו מדוע באמת לא נאבד מזה שם קלף, ובבית יוסף חיו"ד סי' רע"א הביא דברי התוס', וכתב טעם ההיתר שמה שמגררים קליפתו העליונה אינו אלא כדי מה שצריך לתקנו ולהחליקו, ומצד הבשר היו גוררין הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד.

כותבין בקלף זה כל דבר שצריך ליכתב בו כי אם במקום בשר והוא הצד הדבק בבשר, ובדוכסוטוס לא יכתוב בו כי אם המזוזה, וכן מקום הכתיבה בו הוא מקום השיער והוא הצד שהיה בו השיער צומח, אבל לא בצד האחר שהוא סמוך לקלף.

ודבריו מבוארים לשיטתו שהקלף הוא העור הסמוך לבשר והרי נתקבל הלכה למשה מסיני שבקלף מקום הכתיבה סמוך לבשר, א"כ ע"כ הכוונה במקום השוכב על הבשר. וכן דוכסוטוס לר"מ הוא העור הסמוך לשיער, א"כ מה שנתקבל במקום שיער ע"כ הכוונה שכותבים במקום שצומח השיער.

מקום הכתיבה בקלף ודוכסוטוס למחבר (ושיטת רוב הראשונים)

המחבר שפסק להלכה שהקלף הוא העור הסמוך לשיער, לא יכול לבאר דברי ההלכה למ"מ שמקום הכתיבה בקלף הוא במקום בשר, הכוונה על מקום שכיבת הקלף על הבשר, דהרי הקלף אינו שוכב על הבשר. וכן אין יכול לפרש שדוכסוטוס במקום שיער הכוונה במקום שצומח השיער שהרי הדוכסוטוס אינו סמוך לשיער.

לכן ביאר המחבר ומקורו בדברי הראשונים, שקלף במקום בשר הכוונה היינו במקום היותר קרוב לבשר דהיינו במקום חבורו. וכן בדוכסוטוס במקום שיער הכוונה למקום היותר קרוב לשיער במקום החיתוך, וההלכה באה לאפוקי שלא יכתוב בדוכסוטוס במקום בשר ולא בקלף במקום שיער.

יוצא שנחלקו לא רק מה נקרא קלף ומה נקרא דוכסוטוס אלא גם במקומות הכתיבה של העורות. והמאירי בבית הבחירה במסכת שבת האריך בשיטות וכתב ע"ז וזה לשונו ומ"מ כמה קשה המחלוקת שהרי בתפילין כשר לשיטתנו

רק טכני מעשי, לכן היה הדגש רק איך שיהיה ראוי הקלף לכתובה ולהכניס את הפרשיות לבתים. והיה קשה לעמוד על סוד הענינים שאינו תלוי בחכמה רק בידיעה טכנית. ולא היה שייך להעביר את חכמת העיבוד במסורת כי הפעולה המעשית נשתנה ממחוז למחוז לפי עובי העור קשיותו ורכותו, והיה הכרח להסתמך על מומחיותו של הבורסקאי.

עיבוד העור לא היה מפותח והיה יותר פרימיטיבי ולא היה חשש שיעשה שלא כדין. דלפי הנראה השתדלו להשאיר חלק מהעור העליון בפרט שהליצה היתה בסיס להחזקת העור לא היה חשש שיגרדו את כל הליצה עיקר הבעיות שהתעוררו אם הורידו מספיק מצד הבשר כמו שהאריכו האחרונים בפרט זה. ועיין בביאור הקי"ס אות כ"ג משו"ת רד"ם שגם לרמב"ם השאירו קליפה דקה מהעור העליון.

שתי תקופות בעיבוד הקלף

בזמן חז"ל היו מחלקים את העור לשתי עורות. וזה לשון ספר הערוך בערך דוכסוסטוס, פי' רב האי גאון ז"ל, מנהגא מייתי מגלתא דמעבדא בתמרי וקמחא דשערי, ומתח ליה עד דיביש, וקליף ליה עד דהו תרין פיסקי, ויזהר שלא ינקב וקאי קלף לחודיה, ומעביר ליה לקלף דהו אפא דמגלתא מכלפי בשר תוב בעפצא לשמה. וכותב פרשיות על מקום בשר, והוא גיסא אחרינא דאקליף מיניה הוא נקרא דוכסוסטוס. מבואר מדברי רב האי גאון שהעור הוא ב' חלקים ואחד נקלף מהשני, והאריך שם בערוך שלפי רב האי גאון הקלף הוא הקליפה הסמוכה לשיער והדוכסוסטוס הוא החלק הסמוך לבשר. ובמוסף הערוך הקשה ע"ד הערוך וז"ל וקשה לי לפי פי' הפוסקים טובא, חדא דלא חזינן שהעור נחלק לתרי פסקי. ועל דבר

מבואר מדבריו שמה שהתירו תוס' הוא היות ואין מקלפין הרבה לצד הבשר רק כדי להחליקו ולתקנו, ולא ביאר כמה הוא הקילוף, ואם נאמר שבליצה יש ב' קרומים אחד הוא קרום דק מחוספס (הכוונה לא בשליל) וא' החלק, א"כ מבואר שלכו"ע יש איסור להוריד את כל הליצה דבזה גם תוס' יודו שנתבטל שם קלף ונשאר הדוכסוסטוס (ויבואר אי"ה שיטת המרדכי והאור זרוע והרא"ש וספר התרומה והמאירי בבית הבחירה ובקי"ס).

שיטת ה"ביאור הלכה"

וה"ביאור הלכה" דן בספק הנ"ל וזה לשונו ואם גרד יותר מזה עיין בנשמת אדם (כלל י"ד) דעתו דלא מקרי תו קלף, וב"חחם סופר" א"ת תשובה ג' משמע שמקיל בזה, מה שכתב שב"חחם סופר" משמע להקל יבואר אי"ה רק מה שכתב שלנשמת אדם נפסל הקלף, א"כ לדברי הנשמת אדם הקלף הוא הליצה וז"א הקרום המבדיל בין העור לשיער, א"כ עד הקלף ז"א הליצה. הוא הדוכסוסטוס דהרי הם ב' עורות, ולפי המחבר שכתב שצריך להוריד כל הדוכסוסטוס יצטרך להוריד כל העור עד הליצה והוא תמוה ולכאורה לא הכריע אם כהנ"א או כהח"ס.

ה

ידע הבורסקאות בזמנים קדומים בתקופות הקדומות עיקר טיב המוצר היה לפי ידיעת הבורסקאי. וידיעתו היא שקבעה את טיב המוצר. מהבורסקאי היה נדרש ידע טכני מעשי שנרכש אחרי שנות נסיון רבות אך בלא בסיס מדעי. רק שבתקופות המאוחרות החלו מדענים לתרום לתעשיית הבורסקי בפיתוח רעיונות עיוניים.

היות וכל התקופות הידע לא היה עיוני

כדי קליפה יפה נמצא הקלף נשאר לעצמו שאין הקפדה שיחלק לשנים אלא שלא ישאר כל העור שלם.

מבואר מדבריו שלא היה חסרון בידיעת מקום הקלף ומקום הדוכסוסטוס, דזה דבר הנראה, רק שלא ידעו לחלק את העור לשנים וע"ז נתן להם הרשב"א עצה לגרר מצד השיער ולהוריד את החלק הדק שהוא הדוכסוסטוס.

ראיית הרמב"ן מהירושלמי

ובחיידושי הרמב"ן עמ"ס שבת הביא ראייה מהירושלמי (הרמב"ן ס"ל כהרמב"ם שהקלף הוא העור הסמוך לבשר והביא ראי' מהירושלמי לשיטתו), וז"ל ומצאתי בירושלמי, קלף כדי לכתוב עליו פרשה וכו' הדא דתימא בקולף פני העור וכו' ולשון פני העור משמע שקלף הוא הצד הדבוק לבשר. וכותבין עליו במקום בשר ממש, ובר"ן הביא את דבריו וכתב עליו ולא ראייה היא דהכי נמי איכא למימר דפני העור מקרי צד השער.

והחתם סופר בתשובות חאו"ח סימן ג', האריך לבאר את ב' השיטות בביאור הירושלמי, וזה לשונו. דהנה העור העבה היא עצמות העור הסמוכה לבשר, וקולפים ממנה קליפה דקה, והתוס' קוראים לאותה קליפה קלף על שם שהוא קליפת החלק העבה, ורבינו האי וסייעתו, קוראים לחלק העבה קלף על שם שנקלף ממנה ונשארה קלופה, ועל זה אמר בירושלמי הדא דתימא בקלף פני העור, פ' שקילף ממנו פנים העליונים הסמוכה לשיער, ונקרא הנשאר קלף.

דעת רבינו ישעיהו דטראני

בפסקי רבינו ישעיהו דטראני (רי"ד) עמ"ס שבת כתב, פ' דוכסוסטוס כשקלף הוא עב מגרדין ממנו קליפה אחת מעל גבי

זה שאלתי עבדנים רבים והיתי כמצחק בעיניהם, ואמרו לי שאם היה יכולת בידם לעשות דבר זה היה להם ריוח כפול ומכופל בעשייתם מן העור אחד שנים. ומן עור עב שני עורות דקים. ובגה"ק סי' רע"א ס"ק י"א הביא קושיית מוסף הערוך וכתב עליו הכחיש הידוע, וכדהעיד בס' אבן ספיר שמחברו היה חי אתנו שענינו ראו בצרפת אומנים שחלקו ע"י מכונה את העור לב' חלקים באופן שכל חלק היה טוב לכתובה.

ספר אבן ספיר עמ' קע"ו הביא שקנה תנ"ך ישן נושן ותיאר את התנ"ך וזה תארו גדלו כמו פוליע. שני שלישי אמה ארכו, וחצי אמה רחבו כתוב על קלף (פערגאמענט) נאה מאד דק וחלק שוה משני עבריו. ויודעי מלאכת עבוד העורות יאמרו שהקלף הזה הוא חצי עובי העור שנחלק לשתיים. אשר ידעו אז המלאכה הזאת (והוא הנקרא בתלמוד שבת ע"ט דוכסוסטוס) והסופרים שלנו בזה"ז לא ידעו לעשות כן, ובבתי מלאכת העיבוד הגדולים אשר בפרוץ הגידו לי שעושים כן גם היום פארגעמענט כזה כאשר הראוני.

דעת הרשב"א בתשובות

בשור'ת הרשב"א ח"א סימן תק"פ כתב וזה לשונו. ולענין הקלף נראין הדברים כדבר רבנו משה שהוא החלק העבה הנשאר כנגד הבשר, ודוכסוסטוס הוא החלק הדק שעליו השער, ואף רב האי גאון כתב כך בתשו' (בדעת רב האי גאון נחלקו הראשונים בשיטתו אם הקלף הוא הסמוך לבשר או סמוך לשער, ודעת הרשב"א שרב האי גאון ס"ל שהוא סמוך לבשר), ובאותו חלק העבה הנקרא קלף סתם כותבין את התפילין במקום שהוא כנגד הבשר שהוא הפנים החלקים, ומה שאמרתם שאין לכם אומן שיודע לחלוק את העור לשנים, גררו את העור יפה במקום השער

הורידו מצד השער כדי שיהיה הקלף ראוי לתפילין, וגם לספר תורה ומזוזות התרגלו להוריד מצד השיער, והתעורר מבוכה בראשונים באופן הגירוד אם מותר לגמרי לגרד וכמה יש להתיר לגרד.

וזה לשון ספר התרומה בסימן קצ"ד ויש אומרים דקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס, לפי שלאחר שהסירו השיער עדיין מתקנין אותו וגוררין אותן קליפות בתער לצד השחור. ונשאר אותו שלצד בשר הנקרא דוכסוסטוס וכו' ויש שקולפין העור לשנים בתחלה, ובקליפה שלצד שיער כותבין התפילין לצד בשר, לצד הלבן לאפוקי נפשיהו מפלוגתא ומספיקא. מה שהיו צריכים לחלק לשנים ולא הסתפקו בלי להוריד מצד השיער, היות ואם ישאירו גם מצד שיער ולא יחלקו לשתיים יהיה העור עב ולא יהיה ראוי לשימוש. לכן היה הכרת או להוריד מצד השיער וגם מצד הבשר או לחלקו לשתיים. (ויש לדון כיום שמלאכת החילוק מפותח בשאר ענפי העור אם לא כדאי לחזור לתקופת חז"ל).

מקור חידושו של הנשמת אדם הוא מספר התרומה

וזה לשונו בסוף סימן קצ"ד ואף על גב שאינן בקיאינן עתה לקולפו לשנים, שיהו שני קליפות עבות וראויין לכתוב בהן, זו בדין קלף וזו בדין דוכסוסטוס, אלא אחת היא עבה וראויה לכתוב בה, ואחת דקה ואינה ראויה לכתוב, מכל מקום אותה שהיא עבה וראויה לכתוב אם היא לצד שיער נקראת קלף וכותבים בה לצד חתוך שהוא לצד בשר, ואם אותה שהיא עבה לצד בשר, נקראת דוכסוסטוס כיון שהוסרה קליפה דקה שעליה וכותבין בה לצד החתוך שהוא לצד השיער. ונתקשה הנשמת אדם בדבריו איך כתב שאם העבה לצד שער נקרא קלף, דהרי

מקום השיער, ואותה הקליפה שגירד תקרא דוכסוסטוס, וגוף הקלף יקרא קלף מפני שהוקלף.

מבואר שנחלקו הראשונים בביאור הירושלמי מה נקרא הקלף. אם זה הקליפה המקלפת את העור, וקלף לשון קילוף. או על מה שהוקלף הוא הנקרא קלף על שם שהעור הנשאר הוקלף. ולפי"ז צריך לומר שלא נחלקו התוס' והרמב"ם במבנה העורות, ושניהם סוברים שיש ב' עורות א. דק וא. עבה, רק שנחלקו על שמות העורות. רק שיש לדקדק מלשון הראשונים שהוא כדי קליפה ויצא שיש ג' שיטות (ויתבאר באריכות בס"ד).

דעת המשכנות יעקב בביאור הירושלמי

וכתב המשכנות יעקב חאו"ח סימן מ"ב. ולפענ"ד מהירושלמי שהביא הרמב"ן ז"ל ראייה וכו' ובדאי מסתבר לפרש כן נקרא קלף ע"ש שהוא כמו קליפת העור דקה שנקלפה מהעור העב. מבואר בגמ' שקלף הוא הדק ביותר דאיתא בב"ב גבי ס"ת שאלו את ר' שער ס"ת בכמה, בגויל ו' טפחים, בקלף איני יודע, וכן מהא דאיתא במנחות, האי קולפא דתפילין צריך למבדקה משום נקב, וע"כ טעמא משום שהקלף הוא דק חוששין לנקב קטן, וא"כ ע"כ הוא חלק הדק הנקלף, דהכי משמע לשון בקולף פני העור שהיא דקה הנקלפת מעל פני העור.

ן

שינוי ביצירת הקלף בתקופת הראשונים

בתקופת הראשונים התחיל להשתנות מלאכת חילוק העורות, והתחילו לעבד רק בעור אחד. והיות וכל העור הוא עבה מאד (וכן העיבוד נשתנה כמשי"ת אי"ה) לכן

ידעינן דחלק הדוכסוסטוס הוא עב יותר מהקלף, וא"כ כשמוריד הקליפה הדקה הסמוכה לבשר ע"כ נשאר עוד דוכסוסטוס על הקלף.

ביאור דברי ספר התרומה בספר מאיל המלאים

בספר מאיל המלאים, סימן רע"א פ"ח ס"ק א' כתב וזה לשונו אמנם הנלפע"ד על פי מה שראיתי בספר רפואות א' דהעור הוא נחלק לג', ונקראים בלשון דייטש די הויבער הויט, די הויט, די פעטע הויט. ואלו הג' עורות מדובקין זה על זה, ונראה דהעור העליון היא נקראת קלף, והעור השלישי שנקרא פעטע הויט היא דוכסוסטוס במקום הבשר, והנה העבדנים החולקים העור חולקין הקלף והיא דקה, ומניחים העור השניה עם העור השלישי שהיא בפני עצמה חלושה רק ע"י דבוקה עם העור האמצעי נתחזקה, וטובים השנים הדבוקים בבריאה, משא"כ הקלף הגם שהיא העור העליון לבד והיא דקה, מ"מ היא חזקה טפי מן העור השלישי לבדה. והנה י"ל דמתחילה כשהיו מעבדין העורות ע"י עפצים וקמח ומלח א"כ היו יכולים לעבד הקלף, בפני עצמו אף שהוא דק, והדוכסוסטוס שהיא עבה, משא"כ עתה שמעבדים ע"י הסיד א"כ מה"ט אינם יכולים לחלק העור כנ"ל ולעבד העור העליון לבד, ושפיר כתב שאין בקיאיין עתה לעשות שיהיו ב' הקליפות מעובדים וראויי' לכתוב בה. וא' דקה ואין ראוי לכתוב בה דאפילו העור העליון ג"כ אינה ראויה לכתוב, ומכ"ש עור השלישי לבדה שהיא חלשה שאין ראויה לכתוב בה.

לזה אמר מכל מקום אותה שהיא עבה אם היתה לצד שער נקראת קלף כי העור הב' נקרא הויט כנ"ל אם היא מעובדת דבוק אל עור הקלף נקראת קלף ואם היא נדבקת עם

העור הג' נקראת דוכסוסטוס, אמנם בהיות דחלק הקלף דהוא העור שנקרא אבער הויט היא חזקה יותר מעור הג' הנקראת דוכסוסטוס, לכך מגררין הסופרים טפי הדוכסוסטוס ומניחין העור האמצעי עם האבער הויט וזה נקרא קלף. ומצד העליון משוין ג"כ קצת העור וגוררין אותה להסיר השחרות ממנה אבל נשאר ג"כ מהקלף ודו"ק (מש"כ להסיר השחרות אין כונתו להוריד את הקליפה העליונה שאינה לבנה, אלא שבסמוך לשער הוא שחור ביותר וע"י גרירה דקה יורד ומש"כ השחרות כונתו השחור ביותר).

ויישב את דברי ספר התרומה שעיקר הקלף היא הקליפה העליונה, ועיקר דוכסוסטוס הוא הקליפה התחתונה והעור האמצעי אין לה שם בפנ"ע רק הוא בטל לאיזה קליפה שהעור דבוק בו. ולכן כשמקלף הקליפה התחתונה מתבטל העור לקליפה העליונה ונקרא קלף, וכשמסיר הקליפה העליונה מתבטל העור לקליפה התחתונה ונקרא דוכסוסטוס (ומה שחידש שם סברא אחרת שכל העור האמצעי יקרא קלף יתבאר אי"ה שמהראשונים לא משמע כן, וגם קשה מדוע שהוא מחובר לקליפה התחתונה יהי' כשר לדוכסוסטוס).

ביאור הנשמת אדם בספר התרומה ובנשמת אדם כלל י"ד ס"ק א' (ובדפוסים אחרים ס"ק ג'). ביאר את דברי ספר התרומה וזה לשונו, ולכן נראה לי דהקליפה הדקה הסמוכה לבשר היא נקראת דוכסוסטוס, והקליפה הדקה שבמקום שיער היא נקראת קלף, וכשחולקין לב' אזי כל חלק נקרא על שם הקליפה הדקה. ועכשיו שאין חולקין, אם יגרור לצד השיער אם מעט אם הרבה ע"כ מה שנשאר הוא דוכסוסטוס, ואם יגרור לצד הבשר יהיה הנשאר קלף, אך כיון שבע"כ צריכין

והאמצע עובי שבין ב' הקרומים בטל לכאן ולכאן. ודרכם היה כשחלקו העור לב' היה חלק הדק לצד השער, לפי שקרום הקלף חזק יותר מקרום של דוכסוסטוס, לכן היו נוטלין לצד הבשר חלק העב, ואז היה כל העב כדוכסוסטוס שהיה בטל לגבי קרום הדוכסוסטוס, ואם עשו חלק שלצד השער עב היה נמשך הכל אל קרום הקלף. ולפי המבואר בנשמת אדם ובמאיל המלאים והגדולי הקדש מבואר שהקלף והדוכסוסטוס הם קליפות דקות, לפי' ניתא מש"כ הפני אריה שבלשה"ק נקרא הקלף דק והדוכסוסטוס דק היות ושניהם קרומים דקים, ולפי' צ"ל שנתקבל בסני שתפילין נכתב על הדק העליון, ומוזהה נכתבת על הדק התחתון. (ויתבאר אי"ה שמשלשון הרמב"ם בפאר הדור והמאירי משמע שדוכסוסטוס וקלף, הם ב' עורות א' דק וא' עב. ועייין בספר משכנות יעקב תאר"ח סימן מ"ב שהאריך כמה צריך לגרר לצד בשר).

הבנת הביאור הלכה בנשמת אדם
בביאור דברי המחבר בסימן ל"ב ס"ז שכתב שגוררים במקום שיער רק כדי לתקנו ולהחליקו, כתב ע"ז הבאה"ל ואם גרר יותר עיין בנשמת אדם כלל י"ד דעתו דלא מקרי תו קלף, הבין שאפילו בעור עבה שהליצה עבה אסור לו להוריד יותר מכדי להחליקו ולתקנו, ואם הוריד יותר אפילו שנשאר בליצה קליפה שראויה להנטל כאחד ג"כ נקרא שנקלף הקלף ונשאר רק הדוכסוסטוס לפי' יוצא שהנשמת אדם לא מתייחס לדעת הרא"ש (ודעת הרא"ש יובא לקמן), דהרי הרא"ש לא הגביל כמה שיווריד מהקליפה העליונה, ולפי סברת המאיל המלאים (יובא לקמן) כל זמן שנשאר הקליפה התחתונה של הליצה לא משנה כמה שהוריד מהחלק העליון (ומה

לגרור לצד השיער הקליפה הדקה א"כ קשה הא נשאר דוכסוסטוס, ע"ז כתבו הפוסקים שמה שאנו מגררים לצד השיער הוא רק לתיקון להעביר השיער ובלא"ה צריך לגרר זה, הקליפה הנשאר תחתיו הוא נקרא קלף.

ואמנם אם לא יגרור מצד הבשר ג"כ רק מעט הוא ג"כ רק לתיקון, וא"כ נשאר הקליפה הנקרא דוכסוסטוס ומאי חזית ליתן לו שם קלף, ע"ז כתבו הפוסקים שגוררין הרבה לצד הבשר וא"כ לא נשאר רק חלק העבה ונקרא קלף, וכן הוא בהגמ"י סי' ד'. ומבואר מדבריו דיש ב' קליפות קליפה אחת סמוך לשיער ואחת סמוך לבשר, והעורות הללו כשמוריד מעט מהם כדי להחליקם לא נתבטל שמם, ולכן כשמחליק העור העליון לא נתבטל שם קלף מהעור, וכן כשמחליק הדוכסוסטוס לא נתבטל שם דוכסוסטוס, וכדי להוריד הקלף מהעור צריך לקלוף היטב, וכן כשרוצה להוריד הדוכסוסטוס צריך לקלוף היטב, אבל אין צורך לקלוף גם העור האמצעי היות והעור בטל לקלף.

ביאור הגדולי הקדש בספר התרומה ובגה"ק סימן רע"א ס"ק י"א ביאר את ספה"ת וזה לשונו, ומה שנראה בזה הוא, דאחר שגוררין גידיו ושמןנית הנוגע בבשר, יש עוד קרום ממש של דוכסוסטוס שיוכל ליקלף בבת אחת, וכן לצד שער כשגוררין משהו העליון יש תחתיו קרום ממש שהוא קלף, והוא מבואר בהגמ"ר בלשון ר"ת. וזה לשונו. שלנו קלף שהוסר גידיו ושמןנית וקליפה דקה [שהוא קרום הדוכסוסטוס] ומה שמסירין קליפה עליונה הוא רק גרירה ואינה עבה כל כך שיהיה עליה שם קלף עד כאן לשונו. [ר"ל שבגרירה זו לא הוסר קרום הקלף] וע' ב"ת.

שלא כתב הרא"ש שלא יוריד כל הקליפה צ"ל או שזה נכלל במש"כ שיוריד יותר מהבשר כמו שיתבאר, או שזה דבר פשוט שלא יוריד היות והיה צריך להשאיר הליצה לחזק את העור).

והמעייין בנשמת אדם יראה שלגמרי לא דן אם הוריד יותר מכדי להחליקו, ומש"כ המחבר כדי להחליקו צ"ל שמדובר בעור שהליצה היא דקה ואם יוריד יותר מכדי להחליקו ולתקנו יתבטל הליצה, ובעור עב שהליצה עבה בזה לא דן המחבר (ויתבאר אי"ה שגם הצמח צדק חאו"ח סימן י"ד מבואר שלשיטת המחבר אסור להוריד את כל הליצה).

לא יהיה מספיק לעשותו דק לכן יש צורך גם להוריד מצד השער. ומה שכתב שיגרד קודם מצד הבשר שיתקבל שם קלף אין כונתו שמצד ההלכה יש דין שיגרד קודם מצד הבשר (דלא נתקבל בזה דין גרדומין, או כעין דין השקה במקוה) אלא כונתו הוראה טכנית, כדי שלא יגרד מצד השער הרבה. צריך קודם לגרד מצד הבשר שידע הסיום של הקלף ועי"ז ידע כמה לגרד מצד השיער. אבל אם יגרד מצד השיער בתחילה לפעמים יגרד יותר ממה שצריך היות ואין יודע איפה לסיים.

ז

שיטת החתם סופר בגדר גויל

קלף ודוכסוסטוס

החת"ס בתשובות חאו"ח סימן ג' האריך לבאר שמה שנאמר הלכה למשה מסיני ספר תורה על הגויל במקום שיער, ותפילין על הקלף במקום בשר, ומזוזה על הדוכסוסטוס במקום שער, לא נאמרה ההלכה באיזה עורות צריך לכתוב, רק שנאמר ההלכה, כשאין יכול לכתוב בחלק הסמוך לבשר, היות ולא החליק את המקום שיהיה ראוי לכתובה, והעור שלם הרי המקום היחיד שיכול לכתוב עליו הוא מקום השיער וזה נקרא גויל פירוש עור שלם שאין מקום לכתוב רק במקום שיער.

קלף. בזמן חז"ל שהיו מחלקין את העור לשנים והיה ב' עורות אחד עליון ואחד תחתון. בעליון היה יכול לכתוב בב' מקומות, א' במקום השער. ב' בצד הפנימי הפונה לצד הבשר, ועי"ז נתקבל הלכה למשה מסיני היות והצד הפנימי הוא יותר מובחר לכתובה מצד החיצון. צריך לכתוב בצד הפנימי.

והעור התחתון שאין ראוי לכתוב עליו במקום בשר היות ולא החליקו במקום בשר, יש לו רק מקום אחד הראוי לכתובה,

האם צריך לגרד בתחילה לצד הבשר כתב בספר תקון תפילין (ברוך שאמר עמ' ס, ס"א) וז"ל ולאחר שתייבש העור של הקלף על העץ שקורין רמא, אז יקלוף ויגרר האומן בפנים תחלה ויקבל מיד שם קלף, ואם שליל הוא אינו צריך לקלוף אותו מבחוץ לצד השער מחמת דקותו וזהו קלף גמור, ואם קולפים וגוררים את השליל לצד השער ולא לצד הבשר זהו פסול לכתוב עליו תפילין, כי הוא נקרא דוכסוסטוס. זה הכלל לעולם יגרור ויקלוף לצד הבשר תחלה הרבה יותר ממה שיגרור אותו מבחוץ לצד השער, לאפוקי מכמה אימנים שגוררים הקלפים לצד השער הרבה יותר ממה שגוררין מבפנים לצד הבשר, ואותן קלפים פסולים לתפילין כי ירד עליו שם דוכסוסטוס לכך יזהר שיעשה כדפירשתי.

האריך לבאר אופן הגירוד, היות ובזמננו היה רגיל בעור עבה שהליצה עבה, והיה צורך לגרד כדי לעשות את הקלף דק, לכן כתב שבשליל לא יגרד מצד השער לעשותו דק שאם יגרד מצד השער ישאר דוכסוסטוס, אבל ביתר העורות שלא מספיק להוריד מצד הבשר שכמה שיוריד

עורות א' קלף וא' דוכסוטוס, ולא נתקבל מסיני דין עורות ומה שחז"ל נקטו בלשון קלף ודוכסוטוס הוא היות ובזמנם נהגו לחלק את העור לב' עורות. וכבר נתבאר שדבריו צריכים עיון שהם נגד משמעות הש"ס והראשונים.

הגדרת, גויל, קלף, ודוכסוטוס בספר פרי עץ חיים

בפרי עץ חיים לרבינו חיים ויטל פרק י"ב מובא וז"ל וזה העור עצמו הוא עור א' עב, שהם ב' עורות דבוקים הנקרא גויל, והוא כותל המפסיק בין זו"ן, והוא כולו שמות אלקים הנקראים כורסיא דשביבין, הנזכר באדרא.

ואחר הנסירה, נחלק זה העור וננסר לב', כנודע כי אין חיבור בבשר אלא בעור, כי כל א' יש לה גוף בפנ"ע, ואינן דבוקים אלא בעור, ואז נחלק הגויל ונעשה ב' עור: קלף, ודוכסוטוס, לזעיר אנפין קלף לתפילין. כי הלא היא בחי' המותין, והדוכסוטוס למזוזה, למלכות וכו'.

מבואר מדבריו הקדושים שיש ב' עורות, וכל עור שייך למצוותו תפילין לקלף, ודוכסוטוס למזוזה. ולכאורה לדעת החת"ס אין דין של ב' עורות דהרי יכול לכתוב גם על דוכסוטוס אם הוא ראוי לכתובה בצד הפנימי לצד הבשר.

שיטת החת"ס סופר בקלפים שלנו לכתוב עליו מזוזה לכתחילה

ובהמשך דבריו כתב החת"ס ואם נגררה בתחתיתו אפילו קליפה דקה מן הדקה. רק שהוסר משם פנים הנוגע בבשר ממש, א"כ הרי הוא טובה כפולה שכותבים בנחשתו (בצד הפנים הפונה לבשר) גם הרי הוא עבה ומעובה יותר מדוכסוטוס שבימיהם, ויפה ומתקיים למזוזה.

ותירץ בזה את קושיית בעל מוסף הערוך

והמקום הוא במקום החתך הפונה לצד שער, ומקום זה נקרא דוכסוטוס. והסיבה שנקרא דוכסוטוס היות ואין ראוי לכתובה במקום בשר, אבל אם יגרד גרידה כל שהוא במקום בשר ויחליקו ויהיה ראוי לכתובה יתבטל מזה שם דוכסוטוס ויקרא קלף.

מבואר מדברי החת"ס שההלכה למ"מ לא נאמר על סוג עורות אלא על מקומות הכתיבה, שאם מגרד בקרום הסמוך לבשר ומחליקו שיהיה ראוי לכתובה זהו קלף וכשר לתפילין, וכשאין מגרד העור במקום בשר אם העור שלם נקרא גויל ואם אין העור שלם נקרא דוכסוטוס. ולביאורו לא שייך שיהיה נדון אם ס"ת או מזוזה שנכתב על דוכסוטוס במקום בשר דזה לכו"ע קלף אם הוחלק והוא ראוי לכתובה, ודבריו צ"ע מאד שבראשונים יש נדון בזה אם נפסל גויל במקום בשר כמשי"ת לקמן באריכות, וע"כ מדובר שהחליק הגויל שיהי' ראוי כמשי"ת וכן יתבאר באריכות בביאור על הקי"ס אות כ"א. והבאנו שם את המחלוקת שנחלקו הראשונים אם כתב על הדוכסוטוס במקום בשר אם נפסל והבאנו שם את החת"ס בחידושו על מסכת שבת ע"ט ע"ב שהאריך לבאר את מחלוקת הראשונים ודבריו שם סותרים למש"כ בתשובות. (ודבריו כאן צ"ע"ג כמשי"ת).

הבנת הביאור הלכה בחת"ס

לפי"ז יוצא שאפילו אם יקלף את החלק העליון של העור וישאר רק החלק התחתון הנקרא דוכסוטוס אם יחליק את פניו במקום בשר ויהיה ראוי לכתובה יהיה כשר לתפילין, היות ויסוד כשרות העור לתפילין הוא אם העור ראוי לכתוב בחלק הפנימי הפונה לצד הבשר, ואין דין מיוחד לכתוב על עור הנקרא קלף.

יוצא לפי החת"ס שאין מושג של ב'

וכן מובא שיטה זו בעוד ראשונים וכך נקט בספר משנת חסידים פ"א במסכת תפילין משנה ב', ולכאורה המניח תפילין שנכתב על קלף שהביא המתבר לא יצא שיטת הראשונים הנ"ל.

ובחתם סופר האריך דיכול לצאת דעת כולם וזה לשונו, והא דידן עדיף טפי דהרי הוא אליבא דכו"ע, דלשיטת רבנו האי וסייעתו היינו קלף הסמוך לבשר, ולשיטת ר"ת וסייעתו אתי שפיר גם כן כנכתב לעיל, כי לא נאמרה בהלכה למשה לא קלף ולא דוכסוטוס כנ"ל, וחכמי התלמוד נקטו לשונם כפי שהיה בימיהם.

מבואר מדבריו שקלף שנגרר מעט בצד המונח על הבשר וראוי לכתובה יש בו ב' התכונות של החלק העליון וחלק התחתון, והרי הוא כשר לקלף לשיטת הראשונים שהקלף הוא החלק הסמוך לבשר, וגם לשיטות שהקלף הוא החלק העליון ג"כ כשר היות ויש בו תכונת הקלף העליון שנכתב לצד פנים. (ועיין בצמח צדק חאר"ח סימן י"ד ס"ק ה' ו' שהאריך בדיון זה שנוכל לקיים מצות תפילין לכל הדיעות) ועיין במאירי ה"ל וכן בר"ן בשבת ובספ"ה"ת מבואר שא"א לצאת כל הדיעות, ומה שהביא החת"ס ראה מהירושלמי עיין בגה"ק רע"א ס"ק י"א ובספר מאיל המלאים תמהו עליו מ"מ"ס שמבואר שלא כפירושו.

דעת הגה"ק והפני אריה שההלכה למשה מסיני נאמרה על העורות ובגה"ק סי' רע"א ס"ק י"א כתב נראה ודאי שג' מינים גויל קלף ודוכסוטוס חילוק שביניהם נתקבל מסיני כפשט הש"ס, אלא שבפי חז"ל הם מוסבות שם בלשון המדובר ביניהם ומסיני באו להם שמותם בלשון הקדש ולא ביאר איזה לשון נאמר בסיני.

אשר הקשה איך העלימו עין הגאונים הראשונים להשכיח מלאכת חילוק העור ולא נוכל לכתוב על דוכסוטוס שהוא מובחר למזוזה, ולפי הנ"ל אתי שפיר.

מבואר מדבריו כשגורר מעט סמוך לבשר יש בעור זה מעלת קלף ויכול לכתוב על קלף זה תפילין. וגם מעלת דוכסוטוס, ולא נתקבל בסיני שם דוכסוטוס רק מעלת דוכסוטוס. ומעלה זו שייכת גם בקלפים שלנו, והקלף שלנו נקרא קלף וגם נקרא דוכסוטוס.

תמיהת גדולי הקדש על החת"ס

שבת ע"ט ע"ב אמר רב, דוכסוטוס הרי היא כקלף מה קלף כותבין עליו תפילין אף דוכסוטוס כותבין עליו תפילין וכו', לימא מסייע ליה, כיוצא בו תפילין שבלו וספר תורה שבלה אין עושין מהם מזוזה לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה, טעמא דאין מורידין, הא מורידין עושין, דכתיבא אמאי (רש"י דכתיבי הנך תפילין אמאי) לאו דכתיבה אדוכסוטוס (רש"י שהוא כשר למזוזה הלכך הא מורידין עושין).

ובגה"ק סי' רע"א ס"ק י"א הקשה על החת"ס מגמ' זו דאם נאמר כהחת"ס שעל ידי שגורר מעט יש בו מעלת קלף וגם מעלת דוכסוטוס א"כ אפשר ליישב שאיירי שגירד מעט בחלק הפנימי המונח על הבשר והוא טוב לתפילין שנקרא קלף, וגם ראוי למזוזה שנקרא דוכסוטוס, ואם היו מורידין היה יכול לעשות מתפילין מזוזה.

האם אפשר לכתוב תפילין ולצאת כל השיטות

הבאנו לעיל שיטת הרמב"ם בספרו פאר הדור שהקלף הוא העור הסמוך לבשר וזו היא שיטת הרמב"ן והרשב"א בתשובות,

התורת חיים אר"ח סי' ל"ב ס"ק י"ב אחר שהביא דעת החת"ס וכל הפוסקים שמשמע שחולקים עליו וסיים וז"ל והדבר צע"ג לדינא כיון שיצא מהחת"ס והנשמת אדם להכשיר (ואי"ה יבואר אם הנשמת אדם והחת"ס הם שיטה אחת).

האם דעת הנשמת אדם בקלף כשיטת החת"ס סופר

החת"ס סופר מסיים את התשובה וכן דעת הנשמת אדם, אלא שבפירושו הענין נטיית מדרכו קצת, וכן בגה"ק סימן רע"א ס"ק י"א, והתורת חיים סימן ל"ב ס"ק י"ב כללו את הנשמת אדם והחת"ס בכלל אחד. והמעייין בדברי הנשמת אדם יראה שרק בנידון הקליפות הדקות שנמצא בקלף הושו דעותיהם להחיר אבל ביסוד הדין חלוקים הם. והנשמת אדם סובר כסברת הגה"ק כמו שיבואר, (וגם בקליפות הדקות יש נפק"מ בין הנשמת אדם לחת"ס, בקליפות דקות שהם סמוכים לבשר והוריד רק הקרום הדק כדי להחליק הקלף).

ח

כמה יכול להוריד מהקליפה העליונה מכל מה שנתבאר לעיל שהקלף יסודו קליפה, רק שלא נתבאר כמה שיעורו ואיך אפשר להבחין בקלף. וא"כ לא נדע עד כמה מותר לגרד בצד השיער.

ובתקון סופרים ברדיטשוב, במשפט הקלף האריך בזה והחמיר מאד והביא שם מהתשב"ץ ח"א סי' קמ"ט שאסור להוריד יותר מכדי קליפה, וסיכם שם באות ה' וז"ל הרי בדבריו כבר מבואר ההלכה ברורה דלית מאן דפליג עלה שאם מיעט הגרירה מצד הבשר עד שאין בגרירה זו כדי קליפה הניטלת בפני עצמה כולה כאחת הרי זה גויל ופסול, וכן אם גרר מצד שער הרבה עד שיש בגרירה כדי קליפה הניטלת כולה

ובספר פני אריה סימן י"ג האריך וכתב שם בתוך דבריו וזה לשוננו, אמנם שני שמות אלו קלף ודוכסוסטוס אינם מלשון המקרא אלא לשון התנאים. ולא נמצא להם שרש בלשון עברי, ונראה שקראו לחיצון קלף על שנקלף מעל חלק הפנימי שכלפי הבשר ככל קליפה הנקלפת ממה שתחתיה, ולהחלק הפנימי קראו דוכסוסטוס כמ"ש התוס' והרא"ש שהוא בלשון יון הבשר. אבל בלשון המקרא שם אחד להם, ודק שמם על שם דקותם וקלישותם, כמו גבן או דק (ויקרא כ"א) או הנוטה כדק שמים (ישעי' מ') שענינם קרום וכו'. כלומר שהוא הנקרא בלשון תנאים קלף אבל עיקר שמו העברי דק שמו, שלא קראוהו חכמים כן אלא להבדיל בינו ובין הדוכסוסטוס שגם הוא דק שמו בלשון עברי. (וכבר נתבאר שב' העורות הם דקים).

דעת היגל יעקב והתורת חיים

בספר יגל יעקב חאר"ח סימן ח' האריך לבאר דברי החת"ס וז"ל. כונתו דעיקר הקפידא בתפילין דהכתיבה תהיה לצד הפונה כנגד הבשר ושלא יהיה אותו קלף נוגע בבשר, ובמוזזה וספר תורה היתה הקפידא רק בחדא שלא יהיה על דבר הנוגע בבשר, ועל הכתיבה באיזה צד תפנה לא קפדה הלכה למשה מסיני רק גבי תפילין.

וכל זה צריך עיון להעמיס כן בש"ס ולהוציא לשון הש"ס מפשטא דהפסול תליא בשם דוכסוסטוס וקלף וכו'. אבל מלשון הב"י ובש"ע, ומלשון הב"ח שם שכתבו שלצד הבשר צריך לגרוד הרבה יותר מלצד העור הם כנגד החת"ס סופר. ומשה רבינו זה, עשה עצמו כאילו לא ידע את יוסף, מרן הב"י בשלחנו הטהור, גם לא דעת הב"ח וצע"ג.

וגם הגיה"ק תמה ע"ד החת"ס, וכן כתב

ולפי"ז נצטרך לפרש בר"ת שמתיר היות ונשאר שארית הקליפה לא נתבטל שם קלף ממנו, ודבר זה תמוה מדוע יהיה ע"ז שם קלף הרי לא נשאר מהקלף קליפה הראויה לינטל כאחד. (ומהגמ"ר המובא לעיל בדעת הגיה"ק משמע שבקליפה העליונה אין שיעור שיקרא קלף).

להשוות דעת התשב"ץ

עם רוב הראשונים

כדי להשוות דעת התשב"ץ לרוב הראשונים נראה לומר שהתשב"ץ איירי בגויל שכבר נגרר ממנו קליפתו העליונה, שהרגילות לקלף קליפה העליונה להחליק ולחקן הגויל וע"ז דן התשב"ץ שאחר שהוריד הקליפה העליונה נשאר עוד קליפה הראויה לינטל כאחת, והקליפה הזו זה הקלף.

ואם כנים אנחנו בזה אם כן גם בדוכסוטוס לא מספיק שיטול כדי קליפה אלא אחר שנטל הקליפה התחתונה שהחליק הדוכסוטוס אם נטל עוד קליפה י"ל שלתשב"ץ יקרא קלף (ועדיין צ"ע אם כונת התשב"ץ גם על הדוכסוטוס). וכ"ז רק אם נסבור שהתשב"ץ סובר כספה"ת כביאור הנ"א והגה"ק ומאמ"ל. כפי שיתבאר אי"ה באריכות.

דעת הביאור הלכה

הבאנו שהביאור הלכה לא הכריע והביא ב' השיטות, שיטת הנשמת אדם שלא יגרד יותר מדי בצד השער ושיטת החת"ס, להקל, והמעין בבאה"ל יראה שהחמיר כהנשמת אדם.

וזה הביאור הלכה ד"ה ומצד הבשר גורדין הרבה, וסימנו לידע שנגרר כל הדוכסוטוס מקובל בפי הסופרים כל מקום שהוא נמצא בקלף הוא ניכר כי הוא חלק ושאר קלף אינו חלק כ"כ, ואותו מקום

בפני עצמה כאחת, ואין צריך לומר אם קלף ממש קליפות הניטלות כולה כאחת הרי זה דוכסוטוס גמור ופסול לתפילין לד"ה ולדעת הרמב"ם שספר תורה פסולה על הדוכסוטוס פסול גם לספר תורה. ועיין במק"מ סימן רע"א ס"ק כ"ט הביא שיטה זו להלכה ועיין בביאור הקי"ס אות ו'.

האם התשב"ץ חולק על ר"ת

הבאנו את התוס' במס' שבת ע"ט ע"ב שיש ראשונים שסברו שהקליפים שלנו יש לו דין של דוכסוטוס היות והאומנין מגררין קליפתו העליונה, ולכאורה מדובר שהורידו את הקלף וע"כ הוא קליפה כזו שיכול להקרא עליה שם קלף, דאם גררו מעט מה שייד לקרוא לנשאר דוכסוטוס הרי לא הורידו כל הקלף, ואם הורידו את הקלף ע"כ יש לזה שם קלף שיכול לכתוב עליו והוא קליפה שניטלת כאחד, וצ"ל שהתשב"ץ סובר כראשונים המחמירים שהקלף הוא הקליפה הדקה העליונה. וא"כ אנן שאנו פוסקים כמו רוב הראשונים שלא נפסל הקלף לכאורה אין לפסול בנקלף קליפה דקה שניטלת כאחד, והדבר תמוה שהתשב"ץ לא יזכיר את רוב הראשונים וינקוט להלכה כדעת המחמירים כאילו לא נחלק על דין זה אחד מהראשונים. ובפרט שהמק"מ הביא שיטה זו להלכה.

וע"כ צ"ל שהתשב"ץ אזיל בשיטת ר"ת שגורר קליפתו העליונה עוד נשאר שם קלף רק שס"ל שהמחמירים איירי בגורר קליפתו העליונה שאינה נטלת כאחד, וסברתם להחמיר היות וניטל חלק מהקלף הרי נשאר על יתר הקלף שם דוכסוטוס שמתבטל שארית הקלף לדוכסוטוס, וביאור הדבר שקלף הוא קליפה דקה, וע"י שמחליש את דקותו מתבטל ממנו שם קלף ומתבטל שארית הקלף לדוכסוטוס. (ועיין צמח צדק אר"ח סי' י"ד אות ד').

חצי העור ושלא יחלקו על ספר התרומה
ענין בביאור הקי"ס אות ל"ה.

בביאור שיטת הרא"ש

ראיתי מי שהעיר על מאמרי מדברי
הרא"ש בהלכות קטנות סימן ה' וזה לשונו.
ור"ת ז"ל היה אומר דקלפים שלנו יש להם
דין קלף ונכתבין במקום בשר והוא הטוב
והנאה יותר, ויש שרוצים לומר שיש להם
דין דוכסוסטוס, לפי שמגרדין אותו הרבה
במקום שער ומסירים הרבה קליפות בתער
הגלבים ונשאר הצד שכלפי הבשר,
ולדבריהם קשה דא"כ תפילין האיך נכתבים
הלא פסולים על הדוכסוסטוס, אלא ודאי
קולפין אותם הרבה גם במקום הבשר ודין
קלף יש להם ונכתבין במקום בשר עכ"ל,
והעיר המעיר, שמפורש בדבריו דאם הסיר
מצד הבשר כל הדוכסוסטוס אף אם יגרור
הרבה מצד השער הוא קלף, והתכוין להביא
ראי' מהרא"ש שאפילו גירד כל הליצה ג"כ
כשר, והאמת שבצמצם צדק מלובביץ חאו"ח
סימן י"ד ס"ק ב' האריך שהרא"ש חולק על
הרמב"ם שכתב שיש ב' עורות א' דק וא'
עבה וס"ל שב' העורות שוים (וכנראה
מדובר בזמנם שהיו מעבים העור כמו
שהביא המאירי בקי"ס והחלק העליון של
העור עוד נקרא קלף, וכיום נקרא בפי
העבדנים חלק הבאקס, והחלק השני נקרא
שפאל, וכשמעיינים בעורות רואים הבדל
בין החלק העליון לחלק התחתון, ועוד
יתבאר באריכות אי"ה בחילוק העיבוד
שהיה נעשה בזמנים קדומים לקלפים של
היום. רק שיצא גם חומרא בשיטה זו
כמשי"ת אי"ה באריכות) והאריך שם בצ"צ
לבאר את שיטת יתר הראשונים ואי"ה עוד
יתבאר (וזה ברור שגם לדברי הצ"צ אסור
להוריד מחלק השער את החלק העליון של
העור כמו שיתבאר בס"ד. וענין באריכות
בביאור הקי"ס מאות ל"ו עד הסוף).

החלק יכול לקלוף ולהפריש בסכין או
במחט, ובדיעבד אם לא גרד כל כך עיין
במחה"ש שדעתו להחמיר, וכן בתשובת
משכנות יעקב. ובנשמת אדם כתב דאין
לפסול התפילין מטעם זה בדיעבד כיון
דעכ"פ נגרר מן העור הקליפה הדקה
הסמוך לבשר דעליה בודאי חל שם
דוכסוסטוס, וכן בתשובת ח"ס הנ"ל
ובתשובת חסד לאברהם מיקל ג"כ מחמת
זה, ואף דאין למחות ביד המקיל בדיעבד
דיש לו על מי לסמוך, מה מאד ראוי להזהיר
לסופרים שיזהרו בזה עכ"פ לכתחילה,
שלא ישאירו על הקלף קודם שיכתבו עליו
שום קרום וקליפה דקה במקום הכתיבה
ואפילו קליפה דקה כחוט השערה דזה הוי
הכל חשש דוכסוסטוס.

הנה הביאור הלכה מחמיר אפילו
בקליפות הדקות שמתיר הנשמת אדם,
והקליפות הללו הם אחר שכבר הורידו את
החלק המחוּספס וגם את הקליפה הדקה
שתחת זה וגם בזה מחמיר הבאה"ל, וע"כ
הבין לא כהח"ס הנ"ל לכתחילה, ויש לעיין
אם מה שהתיר בדיעבד אם הוא רק על
הקליפה הדקה שהתיר הנשמת אדם. ועוד
יתבאר בס"ד באריכות.

והנה כל יסוד היתר החת"ס להתיר
לכתוב על הקליפות הדקות היות שמספיק
שיחליק מקום הבשר, ולדבריו אין דין של
עור מיוחד שנקרא קלף, ועור שנקרא
דוכסוסטוס, ולכן התיר בקליפות הדקות,
והנשמת אדם התיר דוקא שהוריד כל
הדוכסוסטוס, והביאור הלכה שמחמיר והוא
שיטת רוב הפוסקים כמבואר במשנת
אברהם סימן ח' ע"כ ס"ל שצריך להוריד
כל הדוכסוסטוס, א"כ כש"כ שאם יוריד
הקלף ויכתוב על הדוכסוסטוס ודאי שיש
לפסול ושמא בזה הבאה"ל יחמיר אפילו
בדיעבד היות ובוה לא התיר הנשמת אדם.
ובביאור המחמירים להוריד מצד הבשר

הרבה מדובר לא בעור שליל, רק בעור שהליצה עבה, וכנראה בזמנם העור היה עבה) ובפרט לפי מה שביארנו לעיל באות א' שהליצה יותר עבה מקרום הדוכסוסטוס א"כ ודאי כשגורר הרבה מצד הבשר יורד קרום הדוכסוסטוס וקרום הליצה נשאר (ועל יתר הערותיו יתבאר א"ה).

ט

על איזה עור כותבים ספר תורה. ומקום הכתיבה.

כתב הרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין הלכה ח', הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין ספר תורה על הגויל וכותבין במקום השיער, ושיהיו כותבין התפילין על הקלף וכותבין במקום הבשר, ושיהיו כותבין המזוזה על הדוכסוסטוס וכותבין במקום השיער, וכל הכותב על הקלף במקום שיער או שכתב בגויל ודוכסוסטוס במקום בשר פסול.

ובהלכה ט' כתב, אף על פי שכך היא הלכה למשה מסיני, אם כתב ספר תורה על הקלף כשר, ולא נאמר גויל אלא למעט דוכסוסטוס שאם כתב עליו הספר פסול, וכן אם כתב את המזוזה על הקלף או על הגויל כשר לא אמרו על דוכסוסטוס אלא למצוה עכ"ל. נתבאר בדבריו, דמה שנאמר הלכה למשה מסיני יש שהוא לעיכוב, ויש שהוא למצוה, ומה שנאמרה ההלכה בספר תורה על הגויל הוא למעט דוכסוסטוס, ומה שנאמר קלף בתפילין הוא למעט גויל ודוכסוסטוס, ובמזוזה נאמר דוכסוסטוס למצוה.

האם גם מקומות הכתיבה נאמרו למשה בסיני

מסכת סופרים פ"א הלכה ה', כותבים על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שיער ואינו רשאי לשנות, הלכה למשה מסיני

ביאור הרא"ש בספר מאיל המלאים בספר מאיל המלאים סימן רע"א פ"ח ס"ק א' האריך להקשות בדברי הרא"ש משיטת הרמב"ם. והאריך שם שיש ג' עורות (הבאנו דבריו לעיל) וישב את שיטת הרא"ש וזה לשונו, והשתא לפ"ז מיושבים היטב דברי הרא"ש בה' ס"ת דיש שרצו לומר דקלפים שלנו יש להם דין דוכסוסטוס הואיל וגוררין הרבה במקום שער, ולזה השיב הואיל וקולפין גם הרבה במקום בשר א"כ נקלף כל הדוכסוסטוס דהיינו העור השלישי הדבוק בבשר ושפיר יש לו דין קלף, אע"ג דעדיין נשאר החלק העב. מ"מ הואיל ומקלף גוררין, דייק רק גרירה ונשאר העור הראשון בכל ענין. משא"כ גבי בשר נקיט הרא"ש קולפין הרבה בענין שלא נשאר הדוכסוסטוס ומש"ה דין קלף יש לו.

ודייק הרא"ש בלשונו ונקיט ברישא גוררין ואחר כך נקיט הלשון דבצד הבשר קולפין הרבה, דאל"כ הואיל ובמקום שער מסירין הרבה בענין דנשאר רק צד הבשר, ונגרר לגמרי העור העליונה, ובמקום בשר ג"כ מסירין הרבה בענין דנגרר עור השלישי כנ"ל, א"כ מאי חזית דאתה נותן לחלק האמצעי של העור דין קלף דלמא יש לה דין דוכסוסטוס, לפיכך דייק הרא"ש בלשונו דבצד השער רק גוררין ובצד השער קולפים. א"כ י"ל דלצד השער נשאר ג"כ העור העליונה אלא דנגרר ממנה, משא"כ מבפנים נקלף הרבה והוסר כל החלק השלישי דהוא דוכסוסטוס ושפיר דין קלף יש לו (ועי"ש שחידש עוד סברא ואי"ה נאריך בזה ועיין בביאור על הקי"ס באות מ"א וכן מה שהארכתי בתשובה להרב מנחם דוידוביץ שיחי').

מבואר מדבריו דמה שהתיר הרא"ש דוקא אם גירר מצד שער ונשאר עוד מהקליפה ז"א מהליצה (ומה שצריך לגרר

כתב וז"ל, כתב ר"ת וז"ל אומרים הגאונים גייל מעור שלם כמו שהוא מעופץ לצד שיער, וכדאמרינן בריש ב"ב גייל אבני דלא משפייא, ומצד הבשר אינו נאה לכתוב מפני גידי הבשר והשמנונית, והכי אמרינן בירושלמי במ"ס כותב על הגייל במקום שיער, ואם שינה פסול עכ"ל. הבין שהפסול בירושלמי לא מצד הלכה למשה מסיני אלא שאינו ראוי לכתובה ויש בו מהגידים והשמנונית.

ונראה דהגייל הוא העור שהופשט ונשאר בו חתיכות בשר, כמבואר ברמב"ם פ"א משאר אבות הטומאה הלכה י"א, עור שיש עליו כזית נבילה הנוגע בציב היוצא ממנו ובשערו שכנגדו מאחורי העור נטמא מפני שהעור בשערו שומר לבשר, בד"א שפלטתו חיה, אבל פלטתו סכין אם היה מרודד בטל אגב העור. ונראה דזה הבשר המרודד הבטל לעור הוא הגורם לעור שלם שיקרא גייל דכך הוא דרך הפשט העור. (ואם יש על חתיכה זו שם עור עיין בשו"ת הרד"ם חאו"ח שאלה י"ג שדן בזה), ולפי"ז יש להקפיד אלו שכותבים על גייל שישאר מגידים ושמנונית שעל הגייל.

ובמאירי בקרית ספר במאמר ראשון חלק ג' כתב וז"ל, ואף במסכת מגילה אמרו בתלמוד המערב, על הגייל במקום שער. ועל הקלף במקום נחשת, ונראה שהוזכר כאן גייל במקום דוכסוסטוס שהגייל לא הוצרך לפסול בו צד המחובר בבשר שאינו ראוי לכתובה, אלא לא כיון אלא לדוכסוסטוס שהוא עבה ודומה לגייל, מבואר דבגייל אין ראוי לכתובה בצד בשר ואין צורך להלכה מפורשת (רק שמדבריו שם משמע שאין החסרון מצד הגידים והשמנונית אלא מצד העיבוד. שהגייל צד הבשר אינו מעובד היטב ואין ראוי לכתובה, ויתבאר אי"ה שיטת הראשונים בענין זה).

שאם שינה בזה ובזה שאין קורין בו. מבואר שעצם מקום הכתיבה הוא הלכה למשה מסיני, ובזו ההלכה נתקבל שמקומות הכתיבה הם לעיכוב, אע"פ שבמין העורות לא נתקבל לעיכוב רק בתפילין על הקלף לרוב הראשונים. ולשיטת הרמב"ם נתקבל לעיכוב שלא יכתוב ספר תורה על הדוכסוסטוס אבל אין הגייל לעיכוב.

וכן מבואר בירושלמי מגילה פ"א הלכה ט', וצריך שיהא כותב על הגייל במקום השיער. ועל הקלף במקום נחשתו, אם שינה פסל, מבואר בירושלמי ששני מקום פוסל, רק שלא נתבאר בירושלמי שהפסול הוא מההלכה למשה מסיני.

והרמב"ם שכתב בהלכה ח', הלכה למשה מסיני שיהיו כותבין ספר תורה על הגייל וכותבין במקום שיער, אפשר לפרש ששני הדינים נתקבלו הלכה למשה מסיני. א. שיכתוב על הגייל. ב. שמקום הכתיבה הוא בצד שיער, ואפשר לפרש שההלכה נאמרה רק על סוגי העורות. רק שהרמב"ם מפרש מקום כתיבתם, שבגייל מקום הכתיבה הוא בצד שיער.

איזה עור נקרא גייל

כתב הרמב"ם בתשובות פאר הדור (מכון ירושלים) סימן ס"ז, וז"ל אם יקח העור שלם ויעבדנו כנהוג דהיינו שמלחו וסיידו והסיר השער, ונתן בו קמח או סוכין והוסיף לעבדו זה נקרא גייל, וגייל הוא שם הדבר שלא נתקן ולא נגמר כל צרכו, ולכן קורין לאבני דלא משפיינ גייל וכו'.

ובספר הישר לרבינו תם סימן רפ"ז כתב וז"ל, גייל הוא שמתקנין אותו כנגד השער, ולצד הבשר מניחין אותו והגידים כמו שהוא מופשט מן הבהמה וזה משמעותו של גייל כדאמרי גייל דלא משפיינ.

והמרדכי בהלכות קטנות סימן תתקנ"ט

האם יש צורך להלכה למשה שגויל נכתב במקום שיער

מבואר מדברי הראשונים הג"ל דבגויל אין צריך לפרש שפסול בצד בשר. היות והגויל במקום בשר לא שייך לגמרי לכתוב, ולא שייך לומר שנתקבל בסיני על דבר שלא שייך לכתוב במציאות.

וגם מחידושי הר"ן עמ"ס שבת דף ע"ט ע"ב, מבואר שלא נאמרה ההלכה למשה בסיני שגויל נכתב במקום שיער ושלא נכתב על מקום בשר. דדן שם לשיטת הרמב"ם שהקלף הוא העור התחתון הסמוך לבשר, בזמנינו שבגויל אפשר לכתוב במקום בשר אם מותר לכתוב תפילין על גויל. וז"ל, כתב הרא"ה ויש אומרים דקלפים שלנו כיון שגורדין אותן יפה במקום שער דינן כמו שנחלקו ומה שנשאר דינו כקלף ליכתב במקום בשר, ולפי דבריהם אלו לא גרדום אסור לכתוב במקום בשר ע"כ. פי' דאלו לא גרדום אסור לכתוב תפילין במקום בשר וכ"ש במקום שער משום דהרי הן כגויל שהרי כולן נעבדין שלמים, אבל מזוזה כותבין בהן בין במקום בשר ובין במקום שיער עכ"ל.

ודבריו צ"ב מדוע במזוזה כשר הרי כותב על מקום בשר, וצ"ל היות וגויל כשר למזוזה לכן כשר גם במקום בשר דאין המקום לעיכוב. וא"כ לפי"ז בספר תורה שכשר בגויל אין מעכב לכתוב במקום בשר, וההסבר דהרי הבאנו מהמאירי בקי"ס דבגויל אין נכתב במקום בשר היות ואין ראוי לכתוב במקום בשר ולכן נפסל, א"כ זה רק בזמנם שמצד העיבוד לא היה ראוי לכתוב על הגויל במקום בשר ואם כתב במקום בשר נפסל, אבל בזמנינו שבגויל יכול לכתוב במקום בשר, אין צד לפסול ספר תורה ומזוזות שנכתבו לצד בשר.

וביותר מבואר בהמשך דברי הר"ן

שכתב וז"ל, והוא ז"ל כתב שאינו נכון, אבל הנכון שזה היה לפי עיבוד שלהם שהגויל היה עיבודו במקום שער ולא היה ראוי במקום בשר, אבל בעיבוד שלנו שהוא מתוקן במקום בשר בדברים שנכתבים במקום בשר, הרי הוא כותב ואפי' לכתחלה עכ"ל. וכן ודאי מסתברא דכיון שהוא מתוקן יפה במקום בשר והכתיבה מיושרת בו מאי שנא חתכו באמצע שהוא מותר, משלא חתכו אדרבה כל שלא חתכו והוא חזק ומשתמר יותר, וכל זה לפי דברי הרמב"ם ז"ל שפי' שהקלף הוא אותו צד שדבק בבשר, אבל לפי ר"ת ז"ל שיש להם לכתוב במקום חתך, אין כותבין תפילין בקלף אלא א"כ גורדין אותו מצד הלבן ויכתוב באותו גרד דבכי הא חשיב קלף.

מבואר מדבריו שלר"ת רק בתפילין צריך לגרד מצד בשר, אבל בספר תורה ומזוזות שכשר על הגויל אין צורך לגרד בצד בשר, ויכול לכתוב בצד הבשר, מבואר שמה שנפסל בגויל לצד בשר, הוא היות ובזמנם לא היה ראוי לכתוב בגויל במקום בשר, ולא מהלכה למשה מסיני, ולכן בזמנינו שהגויל ראוי לכתובה במקום בשר מותר לכתוב על מקום בשר ודו"ק הייטב. (ועיין לעיל הבאנו דברי החת"ס בתשובות, שאין חילוק עורות מסיני אלא אם הוא ראוי לכתובה במקום בשר נקרא קלף. ומהראשונים שדנו אם יש להתיר לכתוב על גויל במקום בשר מוכח שלא כדבריו. דהם דנו אם נפסל מדין גויל, ומחידושי הר"ן מוכח להדיא שהרי דלר"ת נפסל לכתוב תפילין ע"כ אין לזה דין קלף).

ולפי הר"ן ע"כ אין השם גויל פוסל. אלא היות ויש במקום בשר גידים ושמןנות ואינו ראוי לכתובה כמו שדייקנו לעיל בשיטת המאירי בקי"ס, ולר"ן אין צריך להקפיד בגויל שאינו מעובד לצד הבשר

היות ואינו ראוי לכתוב, ולא מצד הלמ"מ, וכך מבואר ברמב"ם בתשובות פאר הדור (מכון ירושלים) סימן י"ט לחכמי לוניל (הובא במלואו בכס"מ פ"ג מהלכות תפילין, רק שיש שם טעות, וכבר עמד ע"ז בצמח צדק תאר"ח סימן י"ד אות ה').

וז"ל באמצע התשובה. וכן לענין קלף ודוכסוסטוס, טעות גדולה טעה כל האומר כך שעלה על דעתכם, שהדבר ידוע שהן צריכין להיות הכתיבה תמה נאה ביותר, ובפירוש אמרו חכמים ז"ל שהכותב על הדוכסוסטוס יכתוב במקום שיער, וכל כתיבה שעל הקלף תהיה במקום בשר, אם תאמר כמו שאני אומר ושאר גאונים אומרים, הוא אותו החלק העבה מן העור שעל הבשר, שקורין אותו הערביים ר"ק, ועושין אותו בסיד, ולו שני פנים אחד לבן וחלק ביותר, והוא נאה לכתובה, והוא מקום הבשר, והאחד יש בו אדמימות מעוטה ואינו חלק, והכתיבה בו אינה נאה, אלא מפזרת ומדובללת, והוא מקום השיער, והדוכסוסטוס הוא חלק הדק מן העור, ויש לו שני פנים, האחד נאה לכתובה, והוא מקום השיער, והפנים האחרים שהם דבוקים בחלק העבה, אינם ראויים לכתובה, אלא הדיו נבלע בהם. והאותיות מטושטשות, נמצא לדבריהם ולדברי אותם שאומרים ככם, תהיה הכתיבה בקלף ובדוכסוסטוס במקומות רעים ופחותים. שאין הכתיבה מועילה בהם עכ"ל.

מבואר מדברי הרמב"ם שקלף ודוכסוסטוס מקומות הראויים לכתובה הם הקלף במקום בשר, ובמקום שיער אין הכתיבה תמה, ובדוכסוסטוס הכתיבה היא במקום שיער, ובמקום בשר אין הכתיבה תמה. (ובביאורי על הקי"ס אות י' הארכתי לבאר אם הרמב"ם והמרדכי נחלקו במציאות איפה הוא המקום הראוי לכתובה

להשאיר את הגידים והשמנונית) (וכן משמע מהר"ן על הרי"ף כמו שיתבאר אי"ה).

לבאר בדעת הרמב"ם אם גויל במקום בשר הפסול מצד הלמ"מ

כתב הר"ן לשיטת הרמב"ם שהקלף הוא הסמוך לבשר יכול לכתוב בזמן הזה תפילין על גויל ולא נפסל מה שהעור שלם, א"כ לדברי הר"ן מדוע כתב הרמב"ם ביד החזקה, שאם כתב ספר תורה על גויל במקום בשר פסול, הרי החלק התחתון הוא קלף וכשכותב על צד בשר הרי כותב על הקלף במקום בשר, וא"כ מה לי מה שנפסל משם גויל הרי הספר תורה צריך להיות כשר, היות והוא נכתב על הקלף, וקלף כשר לספר תורה. וע"כ צ"ל שמה שנפסל הרמב"ם בגויל במקום בשר לא נפסל מצד הלכה למשה מסיני, רק שבזמננו לא היה הגויל ראוי לכתוב עליו במקום בשר כמ"ל.

ואין סברא לומר שהרמב"ם כתב זה בספרו היד החזקה, ושם חזר בו ממש"כ בתשובות שהקלף הוא הסמוך לבשר, אלא סבירא ליה שהקלף הוא הסמוך לשיער עיין ב"י אור"ח סימן ל"ב, וזה אינו א. דרוב הראשונים ס"ל ששיטת הרמב"ם הוא שהקלף הוא העור הסמוך לבשר, ומה שמבואר ביד החזקה שהקלף הוא העור הסמוך לשיער, יש בזה טעות דפוס. ב. אין מסתבר לומר שהרמב"ם בתשובות יחלוק על הדין שכתב בספרו בהלכה ח', שמקורו הוא מהירושלמי ומסכת סופרים, וע"כ צ"ל שמה שכתב הרמב"ם הפסול בגויל לא מצד ההלכה למשה מסיני אלא מצד שאינו ראוי לכתובה.

בקלף ודוכסוסטוס ששינה מקומם.

האם החיסרון מצד

שאינו ראוי לכתובה

רק שלפי"ז נצטרך לומר שגם בקלף ודוכסוסטוס ששינה מקומם הפסול הוא

דוכסוטוס. וע"כ מש"כ בתחילה עינים להם ולא יראו הוא אפילו אם הקלף הוא גויל, או דוכסוטוס ג"כ צריך לכתוב במקום בשר.

וביאר דבריו דהרי כתב שאין לכתוב בצד השיער היות ואינו נאה לכתוב, וכן בצד הבשר אין לכתוב היות ומצד הבשר אינו נאה, שיש בו גידין ובשר ושמן, וא"כ ע"כ החיסרון הוא מצד תמות ולא מצד ההלכה למשה מסיני, דבהלכה אין צורך לסברא של נאה ולא נאה, וע"ז דן בקלפים שלנו שאין החיסרון של תמות דהרי במקום בשר הוא יותר נאה לכתובה א"כ אפילו שאין זה קלף אלא גויל ודוכסוטוס ג"כ יותר טוב שיכתוב בצד בשר ממה שיכתוב בצד שער ודו"ק הייטב.

ואח"כ דן שלא שייך לומר שזה גויל או דוכסוטוס, דה"מ ס"ל שנקרא גויל היות ונשאר חלק מהקליפה העליונה וגם העור האמצעי. ועור שהוא מורכב מב' העורות נקרא גויל (ועיין צמח צדק חאו"ח סימן י"ד אות ד') ואלו הסוכרים דנקרא דוכסוטוס ס"ל שהקליפה שקילפו הוא הקלף והנשאר הוא הדוכסוטוס (ועיין לעיל שהארכתי בביאר שיטה זו). וע"ז דן המרדכי דלא יכול להיות שהקלף שלנו הוא גויל או דוכסוטוס, דא"כ איך כותבים על הקלף תפילין ומזוזות, ע"כ מה שמקלפים הקליפה העליונה אינו מוריד את השם קלף מהעור, דנשאר עוד קליפה מהקליפה העליונה, וגם גויל אינו נקרא היות ואין העור שלם דהרי הוריד את הקליפה התחתונה.

מבואר מדברי המרדכי שמה שנפסל בקלף במקום שיער ודוכסוטוס במקום בשר, הוא מצד חסרון תמות. ובזמנינו שאין החיסרון של תמות יש להתיר במקום בשר גם לסוכרים שהקלף שלנו יש לו דין גויל או דוכסוטוס כמש"נ. ויתבאר אי"ה

או שלא דברו על סוג עיבוד אחד אלא שכל אחד דן לפי הרגילות שהיו רגילים לעבד במקומו).

בביאר דעת המרדכי,

בחיסרון כתיבה שלא במקומו

וז"ל המרדכי בהלכות קטנות סימן תתקנ"ט, בא"ד, ומצד שיער אין נאה לכתוב, ולא מצד בשר מפני הגידין והבשר והשמן, וכו'. וקלפים שלנו דין קלף יש להם שהרי עכשיו מסיר מהקלפים שלנו הגידים והשמן, וקליפה דקה שקורין אשקרניר, וכשרים לכל דבר למזוזה ותפילין וס"ת, דעיבוד שלנו חשוב ועושה מקום הבשר נוח לכתוב, וי"מ דעכשיו דין גויל או דוכסוטוס יש להם עתה, וכותב ס"ת מצד השיער. ועליהם אומר הכתוב עינים להם ולא יראו, כי ידוע שהלבן יותר טוב ומתקיים יותר מן השחור, ועוד אי דין גויל יש א"כ יפסל בתפילין ומזוזות כדאמרינן בהמוציא, ואי דין דוכסוטוס יפסל בתפילין דאין נכתבין אלא על הקלף כדאמרינן לקמן, ואי משום הקליפה שמסירים האומנים (פי' ויהא הנשאר דוכסוטוס) אין זה אלא תיקון בעלמא ואינה עבה כ"כ שיהא שם קלף עליה. (פי' על הנקלף, וא"כ הנשאר לא מקרי דוכסוטוס) עכ"ל.

והנה המעיין יראה שמש"כ המרדכי עינים להם, הוא אפילו לפי שיטתם שאין הקלף שלנו קלף אלא או גויל או דוכסוטוס ואעפ"כ צריך לכתוב במקום בשר, ואח"כ דן שלא יכול להיות שהקלף שלנו נקרא גויל או דוכסוטוס, דבתחילה הביא שיטת ה"מ שהקלף שלנו הוא גויל או דוכסוטוס וצריך לכתוב עליו במקום שיער, ואם נאמר שהמרדכי מודה שאם לקלף שלנו יש דין גויל או דוכסוטוס צריך לכתוב במקום שיער, א"כ היה צריך קודם להביא רא' שזה לא גויל ולא

דנשאר קרום דק מהחלק שלצד השער מ"מ הוא דק מאחר שגורדין הרבה במקום שער ובטל במעוטו לדקותו, עכ"ל. מבואר דהיה מקום לומר דנקרא גויל היות ונשאר קרום דק מהחלק העליון, וחדש הר"ן היות ונגרר הרבה מצד השיער הרי המעט אין לו חשיבות לעשות את העור לשם גויל ומתבטל לקלף ונקרא קלף.

ומשמע מהר"ן שהיה קפידא להשאיר קרום דק מהעור העליון, ולכאורה היה יותר טוב שיוריד הקרום הנ"ל, וע"כ שהקרום הזה מחזק את העור התחתון וע"י הקליפה הזו הכתיבה נוחה בקלף, (ובזה נדחה מה שיש שרצו לדייק מהרא"ש שמורידים מצד השער כל הקליפה העליונה, דאפילו לסוכרים כהרמב"ם היה רגילות להשאיר קרום דק מהקליפה העליונה).

ומהר"ן משמע שאע"פ שראוי לכתוב בצד הבשר, אם היה גויל ז"א אם לא הורידו מצד השיער, אסור לו לכתוב ספר תורה לצד הבשר, ולתפילין ודאי שנפסל, והוא לכאורה אחרת מאשר בחידושי הר"ן. א. שבחידושי הר"ן כתב שאפילו המחמירים הפוסלים, פוסלים רק בתפילין, שתפילין על גויל נפסל, אבל מזוזה כשר גם לפוסלים, וא"כ ה"ה בספר תורה כמו שהארכנו לעיל עי"ש. ב. דפסק דגם בתפילין כשר. ובר"ן על הרי"ף פסל אפילו בס"ת.

קושיית החתם סופר על

שיטת הרמב"ם ותיירין היגל יעקב ובשו"ת חתם סופר חאו"ח תשובה ג' נתקשה, וז"ל אך מה שצ"ע על שיטה זו, א"כ כיון כשהיא קלופה כותבים סמוך לבשר ממש והרי לא נגרד מצד זה שום כל שהוא וכותבים עליו בגויל מ"ט כותבי' לצד שיער דוקא ולמה לא במקום בשר גם כן, בשלמא להתוס' י"ל לא הוכשר לכתוב

באריכות בביאור על הקי"ס באות כ"א וכ"ד. שבקלף מצד הדין אם כתב במקום שיער פסול, ומשמע אפילו אם המקום ראוי לכתיבה. עי"ש באריכות.

שיטת הר"ן על הרי"ף

רק שהר"ן על הרי"ף פ' המוציא יין הביא שיטת הרמב"ם שהקלף הוא העור הסמוך לבשר, וכתב שם וז"ל ומכל מקום לפי סברא זו צריכים כותבי תפילין לגרוד הקלפים יפה לצד השער כדי שמה שישאר תורת קלף עליו, ועל פי סברא זו נהגו לכתוב ספר תורה על קלפים שלנו שאינן חלוקין וכותבין בו במקום בשר מתורת קלף ואין גורדין צד הלבן שבו, דלא מצית אמרת דמתורת גויל כותבין בו, שהרי אין כותבין על הגויל אלא במקום שער, דגרסינן בירושלמי פ"ק דמגילה ה' ט', בקלפים לא נתנו חכמים שיעור, וצריך לכתוב על הגויל במקום שער, ועל הקלף במקום נחשתו ואם שינה פסול, אלמא אין כותבין על הגויל אלא במקום שער, הלכך קלפים שלנו שכותבים עליהם במקום בשר לא מתורת גויל עושין כן אלא מתורת קלף לפי שגורדין אותו במקום השער, ומה שנשאר כלפי הבשר היינו קלף וכותבין במקום בשר. ואילו לפי בעל הערוך ז"ל כל כיוצא בזה פסול שלדבריו אין כותבין על הקלף ועל הדוכסוסטוס אלא במקום שהן מחוברין.

והנה מכל אריכות הר"ן משמע שהיה מקום לומר שהקלף שלנו יש לו דין גויל, ותמוה הרי מוריד הרבה מצד השיער, וכתב בשו"ת הרד"ם חאו"ח שאלה י"ג, וז"ל, הרי מבואר דר"ן מיירי כשנשאר גם קרום דק מהחלק שלצד השער מדצייד לומר דהוא גויל, ואפ"ה כתב הר"ן דדינו כקלף לרמב"ן הסובר דהחלק שלצד הבשר קרוי קלף, וגם משמע כן מדסיים בטעמו לפי שגורדין אותן במקום שער, ור"ל דאע"ג

במקום בשר בשום אופן כי אם באמצע בין ב' הקלפים, ובגויל שא"א לכתוב באמצע כותבים בעליונו אבל במקום בשר כלל לא, אך להך שיטה קשי' למה יגרע מקום בשר שלא לכתוב עליו בגויל, ודוחק לומר לא הותר בשר אלא כשא"א לכתוב במקום שיער כיון שנחלק העור, אבל בגויל שאפשר במקום שיער לא הותר במקום בשר שהוא גרוע ופחות, ז"א א"כ יהיה מקום כתיבת תפילין [שלא] במקום כתיבת מזוזה וזה נגד סברת הרמב"ם בתשובה הנ"ל למעיין בפנים ובכ"מ הנ"ל וצ"ע.

ועיין בביאורינו על הקי"ס שהארכנו דהעיבוד בגויל לא היה נעבד הייטב בצד בשר ולא היה ראוי לכתיבה, משא"כ כשחילקו העורות לב' היה המקום הסמוך לבשר נעבד הייטב והיה ראוי לכתיבה. ובספר יגל יעקב חא"ח סימן ח' הביא קו' החת"ס ותירץ וז"ל, לענ"ד לק"מ דהרי מבואר ברש"י וביותר בלשון המרדכי פ' המוציא יין, דגויל היינו שלא נתקן כלל

לצד הבשר, א"כ ממילא נשארו בו קצת תלתלי בשר כנודע ממלאכת העיבוד. שהרי לא נעשה בו שום גרידא רק מה שהניחו אותו במי עפצא, ולכן אסור לכתוב מצד הבשר משום דאז הוא כותב על הבשר ממש ולא על העור ופשיטא דבשר אינו כשר לכתיבה, משא"כ בקלף מעובד שכבר נגדר ממנו הבשר וכמבואר בבעה"ע, דלשי' התוס' לכן נקרא זה החלק דוכסוסטוס מלשון דו היינו ב', וכסוסטוס היינו גרידא שנגרד ב' פעמים מצד הבשר ומצד הב', ולכן שפיר מותר לכתוב לפי שי' זו לצד הבשר כיון שכותב על חלקת העור ולא על הבשר וכו' עי"ש שהאריך.

והנה הר"ן בחידושו והר"ן על הרי"ף מבואר לא כהיגל יעקב (עיין מה שהארכנו לעיל) וגם במאירי משמע שהגויל הוא העור לבד בלי תלתולי הבשר והגידיים כמו שהארכנו רק שבספר הישר לר"ת משמע כהיגל יעקב ובמרדכי יש מקום לעיין (ועיין בביאורנו לקי"ס באותיות י' י"א).